

Některé otázky kolem perforace nových známek ČR

Velice často do redakce dostáváme dotazy na zajímavá témata, jimž stojí zato věnovat se šířeji, než umožňuje prostor v rubrice Listárna. Patří k nim i otázky kolem perforace známek a aršíků, které sběratelé tradičně věnují velkou pozornost. Druh zoubkování, jeho rozměr, druh a postavení použitého rámce, velikost perforačních otvorů a případně i jejich počet a umístění v okrajích archů a přepážkových listů, to všechno je předmětem jejich zájmu a nezřídka také výrazně ovlivňuje cenu jednotlivých známek. Není tedy divu, že žádná novinka na tomto poli neprojde bez povšimnutí.

FRANTIŠEK BENEŠ ml.

Dotaz na odlišný způsob perforace na okrajích přepážkových archů některých známek nám poslal Ludvík Knopp z Břeclavi. „*Snad všichni novinkáři v klubech zaznamenali při výdeji novinek určité změny v perforaci některých známek, k nimž vyšly i známkové sešitky s kupony. Jde o další perforaci na okraji levé strany nebo o dvojitou perforaci jdoucí až do okraje PA. Mohli byste informovat sběratele o důvodech, jak tyto změny vznikly a jaký mají smysl, a také jak je případně využít do sbírek? Nyní jde ještě většinu z nich poříditi za nominální ceny, což by už nemuselo platit v budoucnu.*“

Podobně se ptají i další čtenáři našeho časopisu, z nichž někteří patří i ke zkušeným a dlouholetým sběratelům. Než si odpovíme, podívejme se, jak vlastně zoubkování u nových známek České republiky vzniká. V současné době jsou pro ně používány jenom dva druhy perforace - rámcová a hřebenová. Druhová z nich, hřebenovou, používá tiskárna VSP (Victoria Security Printing), tisknoucí známky ofsetem (OF; např. emise Ochrana přírody). Zdaleka nejvíc známek je však perforováno zoubkováním rámcovým, používaným v PTC (Poštovní tiskárně cenin), a to jak pro emise tištěné rotačním ocelotiskem kombinovaným s hlubotiskem (OTr+HT), tak ocelotiskem z plochých desek (Otp) či ocelotiskem z ploché desky kombinovaným s ofsetem (Otp+OF). Zvláštním „poddruhem“ perforace rámcové, používané u OTr+HT, je tzv. obrácené rámcové zoubkování (ORZ), projevující se na jedné (první) řadě známek v archu vlastně jako zoubkování hřebenové (věnujeme mu pozornost v druhé části tohoto článku).

A právě některé emise tištěné OTr+HT budí v posledních letech pozornost odlišným provedením perforace, projevujícím se do té doby nepoužívaným výskytem **dalších řad zoubkování v okrajích známek**. Přesně řečeno jde o emise, u nichž jsou vedle archové úpravy (PA) zhotovovány i sešitkové listy ve zvláštní úpravě (SL) - tedy např. Tradice české známkové tvorby, Dětem, Horní právo 1999 a 2000 a Mikulášská nadílka 2002. U všech těchto emisí je tiskový váleček (přesněji řečeno sada nebo sestava tiskových válců - jeden pro ocelotisk a až čtyři další pro hlubotisk) složen ze dvou polovin (desek), z nichž každá vždy tiskne současně jeden přepážkový arch a jeden sešitkový list. Na rozdíl od běžné archové úpravy je v tomto případě PA zmenšen z obvyklých 50 známkových polí (ZP) na 30 ZP a v „ušetřeném“ místě je umístěn SL

(o různém počtu ZP a kuponů). Toto uspořádání je přitom provedeno tak, jako by šlo o běžný PA o 50 ZP, v němž je pouze vynechána jedna krajní řada ZP vedle SL a jedna řada ZP mezi SL a PA. A právě takto provedená úprava umožňuje pro zoubkování i těchto emisí použít některý ze standardních perforačních rámců, z něž jsou pouze vyjmuty některé řady (nebo části řad) perforačních jehel.

Pro snadnější představu si nyní řekněme, jak takový perforační rámec vlastně vypadá. Jde o kovovou desku, v níž jsou vyvrtány otvory pro zasunutí perforačních jehel, tvořící síť pro patřičný počet budoucích známkových polí (nebo kuponů). Vlastní perforační jehla je plný kovový váleček zakončený ploškou s ostrým okrajem (nejde tedy o jehly duté, jak se někdy sběratelé domnívají). Jehly zasazené v desce (rámci) procházejí vodičkem (další deska s otvory v místě jehel), pod níž prochází pás potištěného papíru, a zapadají do další (třetí) desky s otvory (rovněž v místě jehel). Pod tou je odsávací zařízení odstraňující vyseknutá papírová kolečka. Jak jsme si ukázali, perforační rámec je součástí poměrně složitého perforačního zařízení, které je umístěno na konci rotačky a po němž následuje řezání pásu potištěného a ozoubkovaného papíru na jednotlivé PA.

PTC používá celou řadu perforačních rámců, rozdělených do tří základních skupin:

1. o 100 ZP (pro známky o velikosti obrazu 19x23, 23x40 a 19x49 mm);
- 2a. o 50 ZP (23x40 mm) - jde o „mutaci“ předchozího rámce;
- 2b. o 50 ZP (23x30 a 49x30 mm) - tzv. úzká padesátka;
3. o 35 ZP (33x33 mm); tento rámec může v případě potřeby perforovat i trojúhelníkové známky.

Od některých druhů a rozměrů rámců má pak tiskárna k dispozici více kusů (stejných či nepochybně odlišných), a to mimo jiné pro možnost jejich vzájemné výměny v případě poškození v průběhu tisku.

A nyní konkrétní příklady. Pro perforování známek Tradice české známkové tvorby, tištěných v PA a současně v SL (u nichž jsou kupony v poloviční velikosti známek), byl použit rámec určený pro PA o 100 ZP, z něž byly vyjmuty příslušné řady jehel. Takže „tiskový arch (TA)“ známky 5,40 Kč z roku 2002, Poř. č. 313, obsahuje PA o 30 ZP a SL o 8 ZP + 4 kupony v poloviční velikosti. Při zmíněné úpravě perforačního rámce tedy byly vyjmuty jehly ve 2., 4., 8. a 10. vodorovné řadě a dále část 6. řady (v PA; v SL tato řada zůstala). Dále byly vyjmuty všechny přesahující jehly v okrajích

kolem SL, s výjimkou zmíněné 6. řady, která napak prochází vlevo až téměř k okraji „TA“, vpravo pak do okraje PA. Zbytek perforačních jehel v 6. řadě, procházející uprostřed SL, je delší proto, aby tento SL bylo možno snadno přehnout při vlepování do destiček. A právě těchto několik PO, přesahujících

ze SL do středu levého okraje PA (u 13. ZP), je určitou novinkou, která nám může zpestřit sbírky.

Obdobná situace je u emisí stejného formátu, u nichž mají SL odlišné upořádání kuponů (Pof. č. 166, 204, 224, 243, 247) - pouze místa vyjmutí perforačních jehel se příslušně liší.

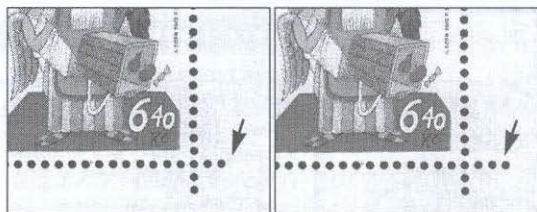
O něco jednodušší manipulace s perforačním rámcem předcházela zoubkování emisí Dětem, tištěných v PA a současně v SL (u nichž jsou kupony ve velikosti známek). Tady byl použit rámeček určený pro PA o 50 ZP, z nějž byly vyjmuty jehly v okrajích kolem SL, s výjimkou 3. a 4. vodorovné řady (u známek na výšku; u známek na šířku jde o řady svislé), které procházejí celým „TA“, tedy okraji SL i PA. Tyto řady zde byly ponechány mj. i proto, že v době tisku nebylo jasné, jakým způsobem budou SL přehýbány při vlepování do destiček. U SL i PA pak můžeme rozlišit krajové známky s prozoubkováním a s neprozoubkováním okrajem.

Jedna či dvě řady zoubkování, procházející bez přerušení celým „TA“ (a tedy vlastně i celým potiskovaným pruhem papíru), jsou v perforačním rámcu ponechány i proto, aby se dalo dobře seřadit a kontrolovat správné navazování celé perforace.

S celými „tiskovými archy“ (obsahujícími jak PA, tak i SL), na nichž bychom si uvedené postavení perforace nejlépe ukázali, se v praxi samozřejmě nesetkáme - řezačka rotačky je vždy oddělí. Naštěstí však existují kontrolní výtisky takovýchto nerozřezaných „TA“, uložené v archivu Poštovního muzea v Praze, jejichž vyobrazení bylo ilustrací k článkům J. Brožové a Z. Pěnkavy ve F2/02/32, 9/02/33 a 12/02/26. Tam si je také každý zájemce o uvedenou problematiku může prohlédnout.

A jak by uvedený nový způsob perforace bylo možno využít ve sbírkách? Jak už jsme v textu uvedli, k dokumentárním účelům by bylo možno využít exempláře z PA s další perforací přesahující do okraje, a dále exempláře z PA i SL s okrajem pro perforovaným nahoře nebo dole, nebo ještě lépe - nahoře i dole současně. Z komerčního hlediska však takovýmto exemplářům žádný cenový nárůst nepředvídáme, a to přesto, že jich je z celkového nákladu jen velmi malá část.

Odpovědi na předchozí otázku jsme si vlastně zodpověděli i další častý dotaz: „Proč se u některých známek - např. loňská Mikulášská nadílka - vyskytují různé počty (2 nebo 3) perforačních otvorů přesahujících do okraje archu? A má smysl tyto rozdíly zařazovat do sbírky?“ Jak jsme si před chvílí ukázali, nejsou perforační rámce hotové nástroje s neměnným počtem a postavením perforačních jehel. Řekli jsme si rovněž, že pro zoubkování známek stejných rozměrů má tiskárna k dispozici víc jednotlivých rámců, lišících se někdy v drobných detailech (např. vychýlením některých perforačních jehel), jindy zase počtem přesahujících jehel do okrajů a podobně. Záleží tedy na příslušných pracovních tiskárnách, který konkrétní rámeček v dané fázi výroby použijí a popř. i jakým počtem (přesahujících) jehel jej osadí. Důležité samozřejmě je, aby se nelišil rozměr zoubkování samotných známek; počet PO v okraji PA je pak jev z provozního hlediska prakticky nepodstatný. To však neplatí pro hledisko sběratelské, kde počet přesahujících otvorů v okraji PA považujeme za samozřejmou součást specializovaného sbírání. A nejen to - na rozdíl od předchozího příkladu (další řada perforace v okraji, která se však vyskytuje na celém nákladu) není vyloučeno, že pokud by se odlišný počet přesahujících PO vyskytoval jen na malé části nákladu, pak by takovéto krajové nebo rohové exempláře mohly mít v budoucnu i výrazně vyšší cenu než stejné kusy se standardním počtem přesahujících otvorů (což samozřejmě platí i pro případy, kdy by přesahující otvory dokonce chyběly zcela).

Čas od času se některý čtenář ve svém dopise podiví, proč se vracíme k otázkám a problémům, kterým jsme se už ve Filatelii věnovali. Jde zejména o otázku **obráceného rámcového zoubkování** u nových emisí České republiky, podrobně osvětlenou v celé řadě příspěvků. Přesto z vašich dopisů vyplývá, že se o toto téma zajímáte znovu a znovu, jak ostatně dokazuje dotaz Františka Vaňkátka z Orlové-Lutyně. „Na konci loňského roku jsem na poště koupil pár známek na vánoční pohledy. Po příchodu domů jsem si všiml, že horní kraj u známky 6,40 Kč Maceška (Pof. č. 330) je o 1,5 mm širší než u známek v mé sbírce. Při prohlídce lupou jsem uviděl na horním okraji těsně nad horní známkou zkrácený (tenký a špičatý) zoubek. Ve Filatelii č. 6/01 je na zadní straně vyobrazena známka č. 218 s obráceným rámcovým zoubkováním (ORZ). Tam však je onen zkrácený zoubek o jeden zoubek níže, tedy na známce. Protože nevím, zda u č. 330 nejde také o ORZ, posílám vám její obrázek. Mrzí mne, že jsem sehnal jen uvedenou dvoupásku, protože

když jsem přišel druhý den na poštu, měli známky přichystány k prodeji s utrženým horním okrajem archu. Pokud mi budete chtít odpovědět přímo v časopise, moc rád si vaše vyjádření přečtu. Obrácené rámcové zoubkování je ve

specializovaném sbírání známek ČSR a ČR je poměrně nový; přesto se o něj zajímá až překvapivě vysoký počet filatelistů. Příjemnou předností ORZ je skutečnost, že pozorný sběratel může na základě dosud známých a popsaných poznatků prakticky za babku (no, abychom to nepřehnali - přesněji řečeno za nominál) sehnat třeba na poštách pěknou odlišnost, jejíž sběratelská cena může být ve skutečnosti i mnohonásobně vyšší. A pokud by dokonce někdo objevil výskyt této perforační odchylky u dosud nepopsané známky, pak by mu to vedle zmíněného finančního efektu a radosti z objevu zajistilo i (alespoň malinké) místečko v pomyslné síni filatelistické slávy. Proto je přirozené, že se známky s horním (resp. levým - podle tvaru známek) okrajem archu v posledních letech těší větší pozornosti než jejich odjinud pocházející sestřičky.

A teď už k dotazu pana Vaňkáta. Jím popsaná perforační zvláštnost (zkrácený zoubek) je patrná na první pohled, a - bohužel - zrovna tak je patrná i skutečnost, že v tomto případě nejde o rámcové zoubkování obrácené, ale naopak standardní. Jak už jsme vícekrát uvedli, perforační rámec používaný při tisku rotačním ocelotiskem kombinovaným s hlubotiskem je při standardním použití postaven tak, že jedním úderem současně operuje všechny známky jednoho přepážkového archu a na jeho konci pak ještě v jednom směru properforuje i meziarší, oddělující ho od archu dalšího. Na tento úder rámce pak naváže úder další, který stejným způsobem ozoubkuje arch následující, a tak dále. Pokud je však rámec v rotačce namontován obráceně, operuje v archu (ze všech stran) všechny známky s výjimkou jejich jedné krajní řady (kolmé na směr pohybu pruhu papíru; namísto ní je kompletní perforace provedena v protilehlém meziarší) a v této krajní řadě operuje známky pouze ze tří stran - poslední, čtvrtá strana je pak ozoubkována až následujícím úderem rámce. Možná je to právě tato poměrně složitá formule, co často brání ve snadnějším rozpoznávání ORZ v praxi. Pokusme se tedy najít jednodušší vodítko: pokud u krajové známky (s okrajem nahoře či vlevo - podle formátu známky) zpozorujeme perforační odlišnost (protilehlou dvojici širších, užších či posunutých zoubků, bezprostředně sousedících s okrajem archu), je nejdůležitější, kde leží! Pokud je to na známce - může jít o ORZ; pokud na okraji archu, jde o standardní polohu rámce. Ještě stručněji: **odchylka na známce = ORZ, na okraji = obyčejný výskyt**. Vodítko tedy máme - takže směle za objevy!

A na závěr jsme si nechali žhavou novinku. Pěkné obohacení specializovaných sbírek přinesla první letošní emise. Pětadvacetikorunový aršík 10. výročí České republiky byl perforován **dvěma různými perforačními rámci**, z nichž první je široký cca 45 mm a druhý

10. VÝROČÍ ČESKÉ REPUBLIKY

cca 45 mm

cca 46 mm

cca 46 mm. Obě varianty perforace jsou přitom stále k dostání na poštách (obvykle ale jen jedna, nebo druhá), takže si je každý zájemce může s trochou snahy obstarat za nominální hodnotu. A pokud se pro jejich nákup rozhodnete, nezapomeňte si od každé varianty vzít hned dva kusy! Vzhledem k tomu, že jeden rámec je o něco širší než druhý, bude určitě zajímavé zařadit do sbírky i známky z obou variant aršíku: protože mají různý formát, je jedna o něco širší než druhá!

Známky jsou vyobrazeny 1 : 1; lze je tedy použít jako pomůcku k porovnávání aršíků.